

Мария ИЛИЕВА

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, България

**ОТ ЯДРОТО НА ЕЗИКОВОТО СЪЗНАНИЕ НА БЪЛГАРИНА
КЪМ БЪЛГАРСКАТА КАРТИНА НА СВЕТА
(ПО АСОЦИАТИВНИ ДАННИ)**

Mariya ILIEVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**FROM THE CORE OF THE LINGUISTIC CONSCIOUSNESS
OF THE BULGARIANS TOWARDS THE BULGARIAN WORLDVIEW
(ACCORDING TO THE DATA FROM ASSOCIATION EXPERIMENTS)**

Central to the study is the core of the linguistic consciousness of the Bulgarians. On the basis of published comparable data from association experiments among the native speakers of several Slavic languages (mainly Bulgarian, Russian and Polish), analyses are made that outline the ethnocultural specifics in building the picture of the world. Having in mind that linguistic consciousness is a dynamic structure, the most significant concepts for the Bulgarian linguistic consciousness for a given period are ranked. Special attention is paid to the anthropocentrism and the egocentric reticence of the Bulgarian worldview. The analysis of the data according to various parameters shows a general positive attitude of the Bulgarians to the world. The analysis is based on the methodology presented in the works of the representatives of the Moscow ethnopsycholinguistics, mostly in the works of N. V. Ufimtseva.

Ключови думи: езиково съзнание, словесни асоциации, етнопсихолингвистика, картина на света.

Keywords: linguistic consciousness, verbal associations, ethnopsycholinguistics, worldview.

Езиковото съзнание според теорията на руските психолингвисти¹ Е. Ф. Тарасов, А. А. Леонтиев, Н. В. Уфимцева и др. е система от предметни значе-

¹ Терминът е на Е. Ф. Тарасов от 90-те години на 20. век.

ния, които могат да намерят външен израз, включително и във вербална форма (Уфимцева 2017: 32). С други думи това са образи в съзнанието, експлицирани чрез езикови знаци (Тарасов 1996: 10). Изследователите предпочитат този термин вместо популярния лингвистичен термин значение, защото позволява да се описват не само съзнаваните, но и неосъзнаваните от носителите на езика знания (Тарасов 1996: 20). Езиковото съзнание е система от предметни значения, които могат да бъдат материализирани, вкл. и във вербална форма (Уфимцева 2017: 41). От този момент езиковото съзнание започва да се разглежда като средство за познаване на чуждата, както и на своята култура (Уфимцева 2017: 32).

Понятието „ядро на езиковото съзнание“ е наследник на термина на А. А. Залевска „ядро на вътрешния лексикон“. А. А. Залевска обръща внимание върху стратегиите на асоцииране като на стратегии за разясняване на значението на думата. Тя дефинира и принципа на отделяне на ядрото като набор думи с най-голям брой входящи връзки според материалите на обратния асоциативен речник (цит. по Уфимцева 2017: 40). По такъв начин се определя централната част на асоциативно-вербалната мрежа, която има най-много връзки в езиковото съзнание, а следователно е особено важна с оглед на интерпретирането на света от определена култура. Използвайки методологията на Н. В. Уфимцева (Уфимцева 2017: 47–48), се фокусираме върху първите 75 единици според тяхната честота.

Приведените теоретични постановки насочват към анализ на асоциациите на носителите на определен език с цел да се установи каква е спецификата на определена култура. През 2003 г. излиза Българският асоциативен речник (БАР 2003), който дава възможност да се проследят реакциите на носители на българския език и да се установят определени закономерности при интерпретацията на действителността посредством анализ на асоциативните полета на определени лексеми. Изработен по методологията на руските психолингвисти, речникът позволява сравнение на резултатите с останалите славянски езици, които са част от Славянския асоциативен речник (САР 2004), а именно – руски, украински и белоруски език. Малко по-късно по същата методология и при същите думи стимули е изработен и Полският асоциативен речник (ПАР 2008). Свободният асоциативен експеримент се провежда приблизително по едно и също време. Спецификата на тези речници е, че в качеството на респонденти са ползвани хора на една и съща възраст и с еднакъв социален статус, а именно студенти, както и че приблизителното им количество е едно и също – не по-малко от 500 души. Подадени са 112 думи стимули (преведени от руски език на останалите езици) и са обработени в прав и обратен речник – т.е. описани са връзките между думите както от стимула към реакцията, така и от реакцията към стимула.

Ранжирането на единиците в състава на езиковото съзнание става по данни на обратния асоциативен речник (БАР 2003). Такова ранжиране не е

правено в българската лингвистика², затова една от задачите в това изследване е именно съставянето му, което позволява да се насочи вниманието на изследователите към значещи не само във вербално, но и в културно отношение единици, като се изяснява постепенно тяхната културна семантика. Разбира се, асоциативните данни се нуждаят от допълване и осъвременяване, което ще бъде направено в друго изследване. С ясното съзнание за динамиката, която неизменно съпътства употребата на езика и развитието на народа, говорещ съответния език, използваме това ранжиране за съпоставителни цели. То е достатъчно представително с оглед на поставените задачи, а и динамиката в ядрото на езиковото съзнание засяга отделни концепти, но не променя изцяло неговия състав.

Таблица 1. Ядро на езиковото съзнание на българите (по данни на БАР 2003)³

Ранг	Реакция	Количествени параметри	Ранг	Реакция	Количествени параметри	Ранг	Реакция	Количествени параметри
1	живот	(415) 75	26	път	(128) 33	51	спокойствие	(118) 27
2	човек	(928) 66	27	нищо	(87) 33	52	море	(106) 27
3	любов	(331) 55	28	страх	(83) 33	53	сън	(71) 27
4	приятел	(398) 54	29	лошо	(163) 32	54	край	(403) 26
5	много	(347) 50	30	тъга	(110) 32	55	малко	(275) 26
6	сила	(182) 50	31	искам	(86) 32	56	хора	(142) 26
7	щастие	(375) 49	32	не	(57) 32	57	успех	(127) 26
8	жена	(282) 49	33	работа	(199) 31	58	дърво	(93) 26
9	радост	(202) 46	34	свят	(117) 31	59	обичам	(70) 26
10	добро	(327) 40	35	свобода	(92) 31	60	мисля	(101) 25
11	дете	(254) 40	36	съм	(83) 31	61	необходимост	(85) 25
12	обич	(200) 39	37	мисъл	(79) 31	62	желание	(73) 25
13	няма	(189) 39	38	глупост	(65) 31	63	лъжа	(267) 24
14	болка	(100) 39	39	слънце	(217) 30	64	силен	(219) 24
15	мъж	(324) 38	40	добър	(163) 30	65	семейство	(125) 24
16	голям	(308) 37	41	топлина	(150) 30	66	помощ	(115) 24
17	аз	(102) 37	42	светлина	(141) 30	67	усмивка	(105) 24
18	смърт	(313) 36	43	душа	(83) 30	68	вяра	(91) 24
19	красота	(165) 36	44	ден	(236) 29	69	истина	(77) 24
20	хубаво	(155) 35	45	дом	(235) 29	70	огън	(65) 24

² В изследванията си Н. В. Уфимцева препраща към дисертацията на Н. В. Сабуркина (Сабуркина 2005б), където се прави анализ и на българските реакции. До тази дисертация обаче достъпът е ограничен, а изводите ще бъдат коментирани на друго място въз основа на нейни статии и на данни от автореферата (Сабуркина 2005а).

³ В количествените параметри се включват на първо място общият брой на проявления на тази словоформа в масива от асоциативни данни, а на второ – броят речникови статии, в които тя присъства. Ранжирането взема предвид и двата фактора.

21	пари	(314) 34	46	сърце	(95) 28	71	земя	(149) 23
22	надежда	(124) 34	47	самота	(37) 28	72	баща	(138) 23
23	мъка	(112) 34	48	голяма	(210) 27	73	очи	(89) 23
24	винаги	(161) 33	49	начало	(153) 27	74	народ	(68) 23
25	всичко	(155) 33	50	време	(134) 27	75	сам	(53) 23

Предложеният списък изисква известни коментари и уточнения.

1. Според нас определени резерви предизвиква включването на *свят* в най-честотната извадка от ядрото на езиковото съзнание. Въпреки че е регистрирана реакция в 31 речникови статии (асоциативни полета) при общо количество на връзките 117, всъщност омонимията между съществителното *свят* ('вселена, всемир; земята и хората') и прилагателното *свят* ('свещен') разделя реакциите на две. Опитът да се проследи детайлно основата на асоциативната връзка въз основа на анализ на посочените думи стимули показва формално, че 21 от думите предполагат реакция съществителното име, а 10 прилагателното име. Все пак разделянето в някои случаи предизвиква колебания. Т. напр. можем да сме сигурни, че съществителното име *свят* е реакция на стимули *малък, нов, голям, болен, красив, бял, свободен, глупав, земя, стар, весел, зелен, богат, живеея*. Също така много вероятно е прилагателното име *свят* да бъде реакция на наименованието на определени ценности като *бог, родина, майка, слово*. Невъзможно е обаче да се твърди категорично дали *свят* като реакция на *чист* се появява в резултат на атрибутивна връзка (*чист свят*) или като резултат от парадигматична синонимна връзка между прилагателните имена (*чист = свят*), а може би и като резултат на връзка, осъществена в прецедентен текст (*чиста и свята република*). Подобни колебания се появяват и при интерпретацията на думата стимул *дом*: дали реакцията е съществителното име *свят* (домът е микросветът на човека), или реакцията е прилагателното име *свят* (домът е ценност).

Затова според нас *свят* трябва да се изключи от състава на най-честотната извадка⁴.

2. Друг въпрос поражда включването на формите *голям* и *голяма* поотделно с различен ранг. В ранговите списъци на ядрото на езиковото съзнание на руснаците, които Н. В. Уфимцева прилага в различни свои изследвания (Уфимцева 2017: 93–95), идентични примери липсват, но пък присъстват в цитираното от нея ранжиране на ядрото на езиковото съзнание на французите⁵. Акумулирането на двете честоти пък би деформирало картината, тъй като ще

⁴ В коментарите си Н. В. Уфимцева го посочва сред първите 30 думи, но само въз основа на количествения критерий, без да анализира омонимията (БАР 2003: 10).

⁵ В своето изследване Н. В. Уфимцева прилага списък на ядрото на езиковото съзнание на французите, изработен от М. Дебрени: М. Дебрени. Французский ассоциативный словарь. Т. 1, 2. Новосибирск: НГУ, 2010, в който присъстват например форми за единствено и за множествено число *ami* и *amis* (Уфимцева 2017: 96).

изведе неоправдано реакцията *голям* в по-преден ранг (трети) в ядрото на езиковото съзнание. Според нас трябва да се запази разделното представяне на формите, тъй като това дава възможност в следващи изследвания да се направят изводи в посока родово-полово осмисляне.

3. Проблем за еднозначното осмисляне на безконтекстовите реакции създава и системната омонимия в българския език между прилагателно име от ср.р. и наречие. Т. напр. при анализ на асоциативните полета, в които влизат честотните реакции *малко*, *добро* и *лошо*, се оказва, че в едни случаи се появяват като резултат от атрибутивна връзка с думата стимул (*малко дете*, *малко момче*; *добро дело*, *добро утро*; *лошо време*, *лошо момче*), а в други случаи – като резултат на парадигматична антонимна или синонимна връзка (*малко – много*, *добро – зло*, *лошо – добре*; *добро – бог*, *лошо – болен*), или на изразена рекция към глаголите (*говоря малко*, *мисля добро*, *живея лошо*). В този случай обаче е оправдано анализирането на акумулираните данни, тъй като става въпрос за разлика в граматически, а не в семантичен смисъл.

След уточняването на тези спорни въпроси, да преминем към коментар на състава на най-честотната част от ядрото на езиковото съзнание на българите, която дава и най-ясна представа за организацията на българския свят.

Ядрото на езиковото съзнание на българите е антропоцентрично (а не домоцентрично) организирано, като с подчертано висок ранг са ЧОВЕК, ЖЕНА, ДЕТЕ и МЪЖ, а със сравнително нисък са ДОМ, СЕМЕЙСТВО, МАЙКА и БАЩА. При сравнение с данните от ПАР 2008 може да се види разликата с полското езиково съзнание, където *dom* (4) конкурира *człowiek* (2), а *rodzina* (11) е преди членовете на семейството – в българския материал *дом* е с 45 ранг, а *семейство* – едва в 65 позиция.

Ядрото на българското езиково съзнание е организирано преди всичко парадигматично. В значителен фрагмент от ядрото се констатира опозитивни структури като МНОГО: МАЛКО, ДОБРО: ЛОШО, ЖИВОТ: СМЪРТ, НАЧАЛО: КРАЙ, ВСИЧКО: НИЩО, ДА: НЕ, ИСТИНА: ЛЪЖА, РАДОСТ: ТЪГА, МЪЖ: ЖЕНА и с известни уговорки ЩАСТИЕ: МЪКА, СВОБОДА: СТРАХ. ИМАМ: НЯМА. Голяма част от тези опозиции повтарят буквално архетипните бинарни семиологични опозиции, описани от Вяч. Вс. Иванов и В. Н. Топоров (Иванов, Топоров 1965).

Антропоцентричната организация на ядрото на езиковото съзнание на българина се вижда и във високата честота, с която реакциите персоналии (по термина на Н. В. Уфимцева) присъстват в него:

2. човек 66 (928)
4. приятел 54 (398)
8. жена 49 (282)
11. дете 40 (254)
15. мъж 38 (324)

17. аз 37 (102)
55. хора 26 (142)
71. баща 23 (138)
майка/мама 30 (188)⁶.

Човекът в българския свят се параметризира пополово, възрастово и по междуличностно взаимоотношение. Липсват социални и оценъчни характеристики, каквито присъстват в руската извадка (*мужик, дурак*). Деиктичният организиращ център е *аз*, но липсва другото, липсват събеседникът и обектът, докато в ядрото на руското съзнание присъства *он*. Азът затваря света в себе си. Такава егоценетрична затвореност може да се види и при коментарите на абстрактните реалии по-нататък в текста, но още тук ще отбележим факта, че в представителната извадка на ядрото на езиковото съзнание на българите присъстват и *мисъл* 31 (79), и *мисля* 25 (101), което насочва към едно абстрактно опознаване на света.

Човекът притежава ограничен брой качества: *голям* 37 (308), *добър* 30 (163), *голяма* 27 (134), *силен* 24 (219). Прави впечатление, че приписването на качества по атрибутивен път е рядко срещано сред реакциите на българските респонденти. Така например в отделените най-честотни единици липсват прилагателни имена за цвят, докато в руската извадка присъстват *красный, белый, зеленый, черный*. Твърде вероятно е цветовата детерминация да не присъства в българското езиково съзнание поради нейната не-антропоцентричност. Качествата се представят по-често чрез съществителни имена като ценности (или антиценности) – *сила* 50 (182), *красота* 36 (165), *глупост* 31 (65).

Все пак се налага изводът, че ГОЛЯМ е най-важното качество за българина, затова ще разгледаме асоциативното поле на думата стимул *голям*. Естествено е за българските респонденти при дума стимул прилагателно име да преобладават синтагматичните реакции. С най-голяма честота е реакцията *човек* 26. Антропоцентрично ориентирани са и реакциите *брат* 10, *глупак*, *срам* 6, *мъж* 4, *нос* 3, *пич*, *ум* 2, както и може би *великан* 13 и *гигант* 2, разбирани като 'голям човек'. От останалите реакции следва да бъдат отделени онези, които са резултат на влияние на прецедентни текстове или пък устойчиви докоммуникативни съчетания, често с метафоричен смисъл или с жаргонна употреба: *праз* 10, *свят* 9, *глупак* 6 (няма израз „малък глупак“, като *голям* в случая служи за интензификатор, а не е обективна преценка), *залък* 5 (*Голям залък лапни, голяма дума не казвай*), *късмет*, *чеп* 3, *кеф*, *пич* 2, *голяма работа* 2.

За реакции, изразяващи обективна преценка, приемаме случаите, когато може да се осъществи придвижване по скалата *голям* – *малък*, а именно: *град* 9, *слон* 6, *балон*, *блок*, *дом*, *камък* 4, *облак*, *планина*, *размер*, *сила* 3, *дърво*, *дял*,

⁶ Заедно двете реакции извеждат понятието в ранг 40, а мотиви за такова акумулиране посочва и Н. В. Сабуркина, тъй като двете думи се различават стилистично, но се отнасят към един и същ обект (Сабуркина 2005а: 10).

избор, кон, космос, кур, мощ, небе, penis, подарък, прозорец, път, стълб, удоволствие 2.

Парадигматичните реакции са ограничени до *малък* 104, *огромен* 21, *силен* 8, *висок*, *грамаден* 5, *едър* 4, *дебел*, *лош*, *моцнен* 3, *глупав*, *забележим*, и *малък*, *могъщ*, *страшен* 2. Обективни физически измерения се посочват от антонима *малък* и от синонимизацията с *огромен*, *висок*, *грамаден*, *едър*, *дебел*. Последните две характеристики насочват интерпретацията към човека.

Трудно е да се определи еднозначно аксиологичната стойност, изразявана от *голям* в българското езиково съзнание. От една страна, думата стимул служи за интензификация на изразени оценки (*голям глупак*, *голям ум*, *голям хаос*), от друга страна, сред парадигматичните връзки се забелязва разделение на оценките на две: *силен*, *моцнен*, *забележим*, *могъщ* показват по-скоро положителна оценка с акцент върху респекта; *лош*, *глупав*, *страшен* показват категорична отрицателна оценка.

Що се отнася до разграничението на *голям* и *голяма* в езиковото съзнание, при разглеждането на данните от обратния асоциативен речник се установява, че *голям* се появява доста често като асоциат на антропоцентрични стимули – *глупак* 16, *брат*, *враг* 12, *мъж*, *човек* 7, *бог*, *приятел* 22, *вуйчо*, *дете*, *момче*, *народ*, *семейство* 1 – общо 63 реакции на 12 стимула, докато *голяма* се свързва с думи, назоваващи обекти, като единствените антропоцентрични стимули са *дъщеря* 4 и *момче* 1.

Човекът подлежи и на друга параметризация – физиологическа, като вниманието се насочва към наименованията на части от тялото и техни прояви. В този случай може да се констатира, че в българското езиково съзнание човекът не е материално представен в детайли – от частите на човешкото тяло в реакциите присъстват само *сърце* и *очи*. Тук българското езиково съзнание показва специфика, като по наблюдения на Н. В. Сабуркина *очи* е специфична българска реакция (Сабуркина 2005а), което изисква по-задълбоченото разглеждане на тази реакция в друго изследване. Към параметризацията на външността на човека ще включим и *усмивка* – също уникална българска реакция (Уфимцева 2017: 82), чиято интерпретация по наше мнение е свързана с интерпретацията на *ОЧИ*.

Много малко от включените в представителната извадка на ядрото на българското езиково съзнание единици назовават реалии, свързани с природата – *слънце*, *море*, *дърво*, *земя* и евентуално *ден*. Нито една реакция не е наименование на животно. В това отношение руският материал е по-детайлен – в различни етапи от изследването на руското езиково съзнание се появяват *лес*, *собака*, *дерево*, *вода*, *море*, *вечер*, *ден*, *нощ*, *дождь*, *солнце*, *земля*. Пестеливостта по отношение на природните обекти според нас също е свързана със силната степен на антропоцентрична организация на българския образ на света, която изключва реакции от по-ниска степен на значимост за човека. Погледнато в

дълбочина, тази липса е реализация на семиологичната опозиция човек: не-човек – в ядрото на езиковото съзнание се наблюдава конвергенция на езикови средства, които представят човека – неговите качества, чувства, усещания и ценности, като се изключва всичко, несвързано с човека.

Най-важни реалии за носителите на българско езиково съзнание са следните: ЖИВОТ, ЛЮБОВ, ЩАСТИЕ, РАДОСТ, ОБИЧ, БОЛКА, СМЪРТ, ПАРИ, НАДЕЖДА, МЪКА, ПЪТ, СТРАХ, ТЪГА, СВОБОДА, МИСЪЛ, РАБОТА, ТОПЛИНА, СВЕТЛИНА, ДУША, ДЕН, ДОМ, САМОТА, НАЧАЛО, ВРЕМЕ, СПОКОЙСТВИЕ, СЪН, КРАЙ, ДЪРВО, ЖЕЛЕНИЕ, НЕОБХОДИМОСТ, ЛЪЖА, СЕМЕЙСТВО, ПОМОЩ, ВЯРА, ИСТИНА, НАРОД. Дори бегъл преглед на изброените реалии установява, че те са преди всичко абстракции, като единични реакции имат обективни, конкретни измерения (напр. *пари*). Голяма част от тези реакции подкрепят изказаното вече становище за последователна антропоцентричност в ядрото на езиковото съзнание на българина: част от ядрото са реалии, които гарантират човешкото битие – *живот, пари, път, работа, топлина, светлина, време, сън, помощ*; друга част са наименования на чувства, усещания и способности, присъщи на човека – *любов, щастие, радост, обич, болка, смърт, надежда, мъка, страх, тъга, свобода, мисъл, самота, спокойствие, желание, необходимост, вяра*, или пък са резултат на човешки преценки и не съществуват обективно в света – *истина, лъжа*. В приведените вече примери са включени реакции, които назовават интеракция между хората – *любов, обич, помощ*. Въпреки това в голямата си част тези абстракции показват обръщане към себе си, затвореност – *самота, душа, вяра, спокойствие, сън*.

В аксиологичен план централната част от ядрото на езиковото съзнание на българите съдържа и позитивнооценъчни, и негативнооценъчни реакции. При съпоставка превес имат позитивните реакции – ЖИВОТ, ЛЮБОВ, ПРИЯТЕЛ (в ядрото на езиковото съзнание на българите не присъства ВРАГ, за разлика от ядрото на езиковото съзнание на руснаците например⁷), ЩАСТИЕ, РАДОСТ, ДОБРО, ОБИЧ, КРАСОТА, ХУБАВО, НАДЕЖДА, СВОБОДА, ДОБЪР, СВЕТЛИНА, ТОПЛИНА, СПОКОЙСТВИЕ, УСПЕХ, ВЯРА, ИСТИНА срещу БОЛКА, СМЪРТ, МЪКА, СТРАХ, ЛОШО, ТЪГА, ГЛУПОСТ, ЛЪЖА. Затова не можем да се съгласим с изказаната от Н. В. Сабуркина констатация, че „Особеност на ядрото на българските респонденти е наличието на голямо количество уникални негативно украсени единици“ (Сабуркина 2005б: 165 – цит. по Уфимцева 2017: 85), и с опита това да се обясни с трудната икономическа ситуация в България („В отговорите на българите значително по-често в сравнение с отговорите на представителите на другите славянски народи се срещат асоциатите СТРАХ, СИЛА и МНОГО. Такива резултати могат да се обяснят с днешната трудна икономическа ситуация в България, която пора-

⁷ Вж. Уфимцева 2017: 95.

ди безработицата, ниския стандарт на живот и даже глад, и като последица страха за бъдещето през изминалото десетилетие е напусната от около милион от коренното население“ (Сабуркина 2005а: 9). Цитираните от нея асоциати обаче не са уникални и се срещат в ядрото на езиковото съзнание и на другите славяни. Т. напр. в сводните данни от трите етапа на изследване на ядрото на руското езиково съзнание, приведени от Н. В. Уфимцева, присъстват СТРАХ, МНОГО и СИЛЬНЫЙ, като при това сравнението с третия етап от изследванията на руското езиково съзнание, който е съотносим с периода, в който са правени анкетите с българските респонденти, показва абсолютно същия ранг на асоциата СТРАХ – 28 (вж. Уфимцева 2017: 93–94)⁸. В ядрото на езиковото съзнание на поляците (асоциациите на които не са включени в анализите на Н. В. Сабуркина вероятно защото дисертацията е писана преди официалното излизане на ПАР) STRACH е с ранг 14, а SIŁA – с ранг 20. В този контекст твърдението по отношение на българите би трябвало да се приложи и към поляците, а ситуациите в двете страни през периодите на анкетиране са различни.

Всъщност сред уникалните реакции, представени в списък от самата Н. В. Сабуркина и приложени в изследването на Н. В. Уфимцева, има една категорична негативнооценъчна реакция – МЪКА (Уфимцева 2017: 82). Другият асоциат, който би могъл да се коментира в тази посока, е САМОТА, доколко обаче самотата е негативно оценявано състояние, зависи от съответната култура и дори от състоянието на отделния човек. В много случаи самотата е път за постигане на Бога. Можем ли в такъв случай да говорим за негативна оценка? Трябва да се обърне внимание и върху посочената вече склонност към самовглъбяване, егоцентрична затвореност, интровертност, демонстрирана в няколко среза на ядрото на езиковото съзнание на българите.

Накрая ще обърнем внимание на реакциите глаголи, които влизат в най-честотната част от ядрото на езиковото съзнание на българите. Оказва се, че най-важните действия за българина са *няма, искам, съм, обичам, мисля*. Прегледът на глаголите показва, че по своята същност те не предполагат активност, насочено навън от субекта действие. Струва ни се, че тази разлика е съществена при съпоставка с носителите на други езици. Т. напр. в ядрото на езиковото съзнание на руснаците влизат глаголите *говорить, есть, жить, думать, идти, сделать*. Като се изключат *есть* и *думать*, останалите предполагат активност. Още по-активни са в осмислянето на околния свят французите. В данните от ядрото на езиковото им съзнание 16% са глаголите, които изразяват различни действия, в голямата си част свързани с човешка активност: *être* ‘съм’, *vivre* ‘живея’, *aimer* ‘обичам’, *donner* ‘давам’, *prendre* ‘вземам’, *partir* ‘заминавам’, *faire* ‘права’, *pouvoir* ‘мога’, *savoir* ‘знам’, *voir* ‘виждам’, *vouloir*

⁸ В друго свое изследване Н. В. Уфимцева констатира, че третият етап от изследването на руското езиково съзнание, проведен 1994–1997 г., е допринесъл за включването на много негативни оценки и емоции (Уфимцева 2009: 15).

‘искам’, *devoir* ‘дълг, дължа, давам; трябвам’ (Уфимцева 2017: 96). При тази съпоставка българите се оказват пасивни в опознаването на света, техният образ на света е резултат на умозрителни наблюдения, а не на активност при срещата с реалната действителност.

В заключение на тези разсъждения може да се каже, че българинът е с позитивни нагласи към света. Може би оптимизмът е свързан с липсата на активно отношение към света, с известна самовглъбеност, затвореност, интровертност. Като най-голяма ценност са изведени ЖИВОТЪТ и ЧОВЕКЪТ. ДОБРОТО (10 ранг) е преди ЛОШОТО (29 ранг); ЛЮБОВТА (3 ранг), ЩАСТИЕТО (7 ранг), РАДОСТТА (9 ранг), ОБИЧТА (12 ранг) са преди БОЛКАТА (14 ранг), МЪКАТА (23 ранг) и ТЪГГАТА (30 ранг). И разбира се, ЖИВОТЪТ (1 ранг) е преди СМЪРТТА (18 ранг).

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- BAR 2003:** Балтова, П., А. Ефтимова, А. Липовска, К. Петрова. Български асоциативен речник. Прав и обратен. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [**BAR 2003:** *Baltova, P., A. Eftimova, A. Lipovska, K. Petrova.* Balgarski asotsiativen rechnik. Prav i obraten. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“].
- Иванов, Топоров 1965:** Иванов, Вяч. Вс., В. Н. Топоров. Славянские языковые моделирующие семиотические системы. М. [**Ivanov, Toporov 1965:** *Ivanov, Vjach. Vs., V. N. Toporov.* Slavjanskije jazykovye modelirujushhie semioticheskie sistemy, M.].
- ПАР 2008:** *Gawarkiewicz, R., I. Pietrzyk, B. Rodziewicz.* Polski słownik asocjacyjny z suplementem. Szczecin.
- Сабуркина 2005а:** *Сабуркина, Н. В.* Общее и специфическое в структуре языкового сознания славян. Автореферат дисертации. [**Saburkina 2005a:** *Saburkina, N. V.* Obshhee i specificheskoe v strukture jazykovogo soznaniya slavjan. Avtoreferat disertacii] Online: <http://cheloveknauka.com/obschee-i-spetsificheskoe-v-strukture-yazykovogo-soznaniya-slavyan> (13.07.2019).
- Сабуркина 2005б:** *Сабуркина, Н. В.* Общее и специфическое в структуре языкового сознания славян. (на материале русского, белорусского, украинского, болгарского языков). Дис. ... канд. фил. наук. М. 2005. [**Saburkina 2005b:** *Saburkina, N. V.* Obshhee i specificheskoe v strukture jazykovogo soznaniya slavjan. (na materiale ruskogo, belorusskogo, ukrainskogo, bolgarskogo jazykov). Dis. ... kand. fil. nauk. M. 2005].
- САР 2004:** *Уфимцева, Н. В., Г. А. Черкасова, Ю. Н. Караулов, Е. Ф. Тарасов.* Славянский асоциативный словарь. Москва. [**SAR 2004:** *Ufimtseva, N. V., G. A. Cherkasova, Yu. N. Karaulov, E. F. Tarasov.* Slavyanskiy asotsiativnyy slovar'. Moskva].
- Тарасов 1996:** *Тарасов, Е. Ф.* Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания. – В: Этнокультурная специфика языкового сознания. М., с. 7–22. [**Tarasov 1996:** *Tarasov, E. F.* Mezhhul'turnoe obshhenie – novaja ontologija analiza jazykovogo soznaniya. – In: *Jetnokul'turnaja specifika jazykovogo soznaniya.*

М., s. 7–22] Online: <https://iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book1996/Part1-1.htm> (5.08.2020).

Уфимцева 2009: *Уфимцева, Н. В.* Языковое сознание русских на пороге XXI века. – В: Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира: сб. науч. тр.: вып. 4 / сост., отв. ред. Т. В. Симашко. М.: Архангельск, с. 13–22. [**Ufimceva 2009:** *Ufimceva, N. V.* Jazykovoe soznanie russkih na poroge XXI veka. – In: Problemy konceptualizacii dejstvitel'nosti i modelirovaniya jazykovoј kartiny mira: sb. nauch. tr.: vyp. 4 / sost., отв. red. T. V. Simashko. M.: Arhangel'sk, s. 13–22] Online: <https://narfu.ru/upload/medialibrary/aa0/Vypusk-4.-2009.pdf> (22.08.2020).

Уфимцева 2017: *Уфимцева, Н. В.* Этнопсихоллингвистика как раздел теории речевой деятельности. – В: (Нео)психоллингвистика и (нео)лингвокультурология: новые науки о человеке говорящем. Под ред. В. В. Красных. М.: Гнозис, 21–9. [**Ufimtseva 2017:** *Ufimtseva, N. V.* Etnopsiholingvistika kak razdel teorii rechevoy deyatel'nosti. – In: (Neo)psiholingvistika I (neo)lingvokul'turologiya: novye nauki o cheloveke govoryashtem. Pod red. V. V. Krasnyh. M.: Gnozis, 21–96].

Доц. д-р А. Петкова на общоуниверситетски празник с доц. д-р М. Илиева, проф. д-р К. Цанков и проф. д-р В. Бонджолова (30.10.2008 г.)